

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ
НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ**

Одлуком Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду бр. 565/2, донетој на седници дана 26. априла 2021. године, одређени смо за чланове Комисије за преглед и оцену докторске дисертације кандидаткиње Ане Будак, под насловом: „**Либерализација тржишта пољопривредног земљишта у оквиру приступања Републике Србије Европској унији**“. Након што смо прегледали и извршили оцену докторске дисертације, задовољство нам је да Наставно-научном већу Правног факултета Универзитета у Београду поднесемо следећи

ИЗВЕШТАЈ

о оцени докторске дисертације

1. Основни подаци о кандидаткињи и дисертацији

1.1. Основни подаци о кандидаткињи

Ана Будак рођена је 15.02.1993. године у Зрењанину. Завршила је Музичку школу „Јован Бандур“, Панчево, одсек клавир, 2011. године и са одличним успехом Прву београдску гимназију 2012. године. Исте године уписала је Правни факултет Универзитета у Београду (Међународноправни смер), који је завршила у јуну 2016. године, са просечном оценом 9,87, при чему је за сваку школску годину добила Похвалницу Правног факултета Универзитета у Београду за једног од најбољих студената године. На истом факултету је у мају 2017. године, завршила и мастер академске студије (Међународноправни смер) са просечном оценом 10,00, одбранивши мастер рад на тему „Одговорност међународних организација за кршење људских права“, под менторством проф. др Бранка Ракића. Докторске академске студије уписала је 2017. године на Правном факултету Универзитета у Београду (Међународноправна научна област), где је положила све испите предвиђене студијским програмом са просечном оценом 10,00.

Током трајања основних академских студија била је стипендиста Правног факултета Универзитета у Београду, Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, Фонда за младе таленте Министарства омладине и спорта Републике Србије и Задужбине Студенице, Сан Рафаел, Сједињене Америчке Државе. Током трајања мастер и докторских академских студија била је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Након завршених основних академских студија обавила је приправнички стаж у адвокатској канцеларији у Београду у трајању од две године. Правосудни испит (са одликом из грађанског права, кривичног права, привредног права, радног права и међународног приватног права) и Адвокатски испит пред Адвокатском комором Србије положила је 2019. године. Од страних језика говори енглески, француски и руски језик.

До сада је учествовала на неколико семинара, од којих се издвајају: једногодишњи програм обуке у практичним правним вештинама *Правна клиника за сузбијање трговине људима* (2014-2015. године), учешће на семинарима Института за пословна истраживања - МБА *Корпоративно управљање у привредним друштвима и јавним предузећима* (2015. године) и *Измене и допуне Закона о порезу на додату вредност и нова подзаконска акта* (Београд, 2015. године), обука невладине организације „АСТРА“ *Положај жртава трговине људима у кривичном поступку*, тренинг за студенте правних факултета (2015. године) и програм Града Београда *Београдска академија предузетништва* (2016. године).

У досадашњем научно-истраживачком раду објавила је 11 научних и стручних радова, од којих два рада у часописима националног значаја (М51 – врхунски часописи националног значаја) и 9 радова у осталим часописима националног значаја. Ангажована је на научном пројекту „Перспективе имплементације европских стандарда у правни систем Србије (179059)“, под покровитељством Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Кандидаткиња Ане Будак је до сада објавила следеће научне и стручне радове:

Budak, A., „Odgovornost međunarodnih organizacija za kršenje ljudskih prava“, *Pravni život* 12/2018, 243-262.

Budak, A., „Adekvatnost koncepta ljudskih prava“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta Niš* 80/2018, 559-576.

Budak, A., „Tradicionalni izvori finansiranja Evropske unije“, *Evropsko zakonodavstvo* 66/2018, 108-126.

Budak, A., „Institucionalni okvir zaštite životne sredine u Evropskoj uniji“, *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije – knjiga 8* (ur. S. Lilić), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2018, 367-381.

Budak, A., „Analiza kritika ljudskih prava“, *Socijalna politika* 2-3/2018, 59-74.

Budak, A., „Pravo na imovinu u kontekstu ljudskih prava sa posebnim osvrtom na praksu Evropskog suda za ljudska prava“, *Socijalna politika* 1/2019, 9-27.

Budak, A., „Teorijski i praktični aspekti prava privatnosti sa osvrtom na praksu Evropskog suda za ljudska prava u digitalnom dobu“, *Civitas: Časopis za društvena istraživanja* 9(2)/2019, 58-71.

Budak, A., „Pravni okvir zaštite prava manjina“, *Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost, Novi Pazar* 18/2019, 140-156.

Budak, A., „Zajedničke politike Evropske unije“, *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije – knjiga 9* (ur. S. Lilić), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2019, 246-270.

Budak, A., „Analiza zaštite od diskriminacije u kontekstu ljudskih prava“, *Socijalna politika* 1/2020, 73-90.

Budak, A., „Meko pravo u sistemu Ujedinjenih nacija relevantno za akvizicije poljoprivrednog zemljišta“, *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije – knjiga 10* (ur. S. Lilić), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2020, 224-239.

1.2. Основни подаци о дисертацији

Докторска дисертација Ане Будак под насловом: „Либерализација тржишта пољопривредног земљишта у оквиру приступања Републике Србије Европској унији“ садржи 352 странице основног текста и обликована је у свему у складу са важећим Упутством о облику и садржају докторске дисертације која се брани на Универзитету у Београду од 13.11.2019. године (формат А4, маргине 20mm, проред подешен на 1 ред, фонт *Times New Roman*, величина писма основног текста 12 типографских знакова). Дисертација садржи насловну страницу на српском и енглеском језику, страницу са информацијама о менторима и члановима комисије за одбрану докторске дисертације, страницу са изјавама захвалности, по две странице са подацима о докторској дисертацији на српском и енглеском језику, 6 страница садржаја, по једну страницу списка табела (укупно 9) и списка слика (укупно 27), текст рада по поглављима, 25 страница списка коришћене литературе од укупно 507 библиографских јединица на српском, енглеском, француском и словеначком језику, биографију (једна страница), изјаву и ауторству, изјаву о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и изјаву о коришћењу (укупно три странице).

Докторска дисертација подељена је на следеће целине: Увод, шест поглавља: 1. поглавље - „Аквизиције пољопривредног земљишта у међународном праву“. 2. поглавље - „Узроци аквизиција пољопривредног земљишта“, 3. поглавље - „Ефекти аквизиција пољопривредног земљишта“, 4. поглавље - „Европска унија и аквизиције пољопривредног земљишта“, 5. поглавље - „Аквизиције пољопривредног земљишта у земљама Источне Европе“ и 6. поглавље - „Аквизиције пољопривредног земљишта у Србији“ и Закључак.

У складу са Правилником о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду од 20.06.2018. године, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ проверила је оригиналност докторске дисертације коришћењем софтвера *iThenticate*. Индекс сличности износи 13%, а све друге појединачне сличности са другим објављеним текстовима износе мање од 1% и у једном случају 1%. Ментори проф. др Бранко Ракић и проф. др Татјана Јованић су, на основу увида у извештај, дали позитивну оцену докторске дисертације, утврдивши да је наведени индекс сличности последица цитирања, упућивања на правне прописе, коришћења општих места и података и библиографских података о коришћеној литератури.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет докторске дисертације кандидаткиње Ане Будак је либерализација тржишта пољопривредног земљишта у оквиру приступања Републике Србије Европској унији. Будући да Република Србија тежи чланству у Европској унији, усклађивање са правним тековинама Европске уније (фр. *acquis Communautaire*) постаје императив. На том путу се, као једна од најзначајнијих обавеза, намеће обавеза усклађивање са поглављем IV (слобода кретања капитала), које нужно подразумева либерализацију тржишта пољопривредног земљишта. Наиме, Уговор о функционисању Европске уније, уз поједина ограничења која се рестриктивно тумаче, забрањује сва ограничења кретању капитала, и то не само када је у питању кретање капитала између држава чланица, већ и између држава чланица и трећих држава.

При усклађивању законодавства Републике Србије са правом Европске уније посебан изазов представља чињеница да је *acquis* динамичка, а не статичка категорија, па је, стога, потребно имати у виду не само примарно и секундарно законодавство Европске уније, већ и богату праксу Суда правде Европске уније. При томе, потребно је очувати српску пољопривреду будући да либерализација тржишта пољопривредног земљишта нужно доводи до аквизиција пољопривредног земљишта, феномена којег кандидаткиња дефинише као пренос права својине (купопродајом) над великим површинама пољопривредног земљишта страном инвеститору (физичком или правном лицу).

Ставови по питању ефеката аквизиција пољопривредног земљишта су поларизовани. Пропоненти их виде као преко потребну прилику за развој, док их опоненти виде као „грабљење земље“, феномен који има девастирајуће ефекте по привреду и рурални развој земље домаћина. Код таквог стања ствари, државе се налазе пред изазовом: заштитити домаће пољопривреднике, уз истовремено омогућавање прилива толико потребног капитала. У том смислу, у дисертацији се тражи одговор на питање да ли је могуће направити својеврстан баланс између позитивних и негативних ефеката аквизиција пољопривредног земљишта, услед којих су оне и добиле неславан назив „грабљење земље“. Кандидаткиња остаје изван поларизованих ставова и опредељује се за неутралнији термин „аквизиције пољопривредног земљишта“, сматрајући да ниједном феномену, па ни овом, не треба приступити са *a priori* негативним ставом. Истовремено, кандидаткиња остаје изван поларизованих ставова према којима се, са једне стране, аквизиције виде као *panacea* за све проблеме земаља у развоју, док се, са друге стране, оне виде као „грабљење земље“, односно феномен који је у сваком смислу деструктиван.

Имајући у виду да Република Србија тежи чланству у Европској унији, у дисертацији се, осим узрока и ефеката, разматрају и законодавна решења аквизиција пољопривредног земљишта у земљама Источне Европе. Циљ такве упоредноправне анализе јесте давање препорука за креирање адекватног правног оквира за аквизиције пољопривредног земљишта у Републици Србији. Кандидаткиња наглашава да питање није да ли су аквизиције пољопривредног земљишта српској пољопривреди потребне, већ како обликовати правни и институционални оквир који ће бити подобан да минимизује ризике и максимизује користи које оне свакако са собом носе.

Наиме, имајући у виду да се Република Србија се Споразумом о стабилизацији и придруживању обавезала да ће своје право у области слободе кретања капитала, у коју се свакако сврстава и пољопривредно земљиште, либерализовати, она је то формално и учинила 2017. године, доношењем Закона о изменама и допунама Закона о пољопривредном земљишту. У дисертацији се посебно анализира ова формална либерализација, не само са аспекта њене усклађености са самим Споразумом о стабилизацији и придруживању, већ и са међународним правом и правом Европске уније (нарочито имајући у виду праксу суда правде Европске уније), али и са Уставом Европске уније.

Општи циљ докторске дисертације је дефинисање правног оквира за аквизиције пољопривредног земљишта у контексту приступања Републике Србије Европској унији. При наведеном, препоруке за обликовање адекватног правног и институционалног оквира дате су на основу свеобухватног сагледавања утицаја либерализације тржишта пољопривредног земљишта на пољопривреду Републике Србије. Поред тога, циљ

дисертације је и да пружи систематски приказ аквизиција пољопривредног земљишта, са извођењем релевантних закључака и практичних импликација за земљу домаћина. У том смислу, циљ је и изналажење одговора на питање из ког разлога аквизиције пољопривредног земљишта имају негативне ефекте по земљу домаћина. Имајући у виду право Европске уније, чијем чланству Република Србија тежи, крајњи циљ дисертације је, на основу целокупне анализе, истражити аквизиције пољопривредног земљишта у Србији, а у оквиру њеног приступања Европској унији, уз нарочито детаљну анализу правног и институционалног оквира када је у питању право странаца да стичу својину на пољопривредном земљишту у Србији.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Полазећи од претходно описаних предмета и циљева истраживања, у докторској дисертацији пошло се у тестирање четири хипотезе. У истраживању се пошло од следећих хипотеза:

X1: Политике Европске уније доводе до аквизиција пољопривредног земљишта.

У дисертацији се разматра да ли политике Европске уније доводе до аквизиција пољопривредног земљишта. Најконтроверзније политике у том смислу, које су, стога, у дисертацији предмет посебног разматрања, јесу заједничка пољопривредна политика и политика заштите животне средине. У том смислу, од значаја је изразито неједнака расподела субвенција у оквиру заједничке пољопривредне политике која погоршава већ постојећу дискрепанцу између пољопривредника из старих и пољопривредника из нових држава чланица. Истовремено, део *acquis*-а који представља обавезе које Европска уније намеће државама чланицама у оквиру политике заштите животне средине, нарочито Директивом о обновљивим изворима енергије, могао би утицати на повећање броја аквизиција пољопривредног земљишта.

X2: Правни оквир Републике Србије разликује се од правног оквира Европске уније у погледу тржишта пољопривредног земљишта.

Сврха тестирања ове хипотезе није само у утврђивању постојања разлике, већ и у утврђивању и описивању њених појединости, уз синтетисање кључних проблема које те разлике могу представљати у процесу приступања Европској унији. Од значаја је не само слобода кретања капитала стипулисана Уговором о функционисању Европске уније, већ и богата пракса Суда правде, који јасно стоји на становишту да изузетке од слободе кретања капитала треба уско тумачити. Рестриктивне мере које државе чланице уводе у погледу слободе кретања капитала не смеју прелазити границу онога што је неопходно и морају представљати најмање рестриктивну опцију. У том смислу, дисертација изучава јуриспруденцију Суда правде и изводи релевантне закључке о овом питању, који могу бити од значаја нашем законодавцу. Ова хипотеза посебно је тестирана у оквиру најновијих измена и допуна Закона о пољопривредног земљишта и у оквиру треће хипотезе.

X3: Измене Закона о пољопривредном земљишту из 2017. године нису у складу са међународним правом, правом Европске уније, Споразумом о стабилизацији и придруживању и Уставом Републике Србије.

Одредбом члана , став 4 измена Закона о пољопривредном земљишту из 2017. године предвиђа се да власник пољопривредног земљишта не може бити страном физичко, односно правно лице, осим ако овим законом није другачије одређено у складу са Споразумом о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица, са једне стране, и Републике Србије, са друге стране. У дисертацији се посебно истражује питање да ли је могуће да тржиште пољопривредног земљишта у Србији, упркос формално спроведеној либерализацији, суштински још увек није либерализовано. Уколико би то био случај, показало би се да такве измене Закона о пољопривредном земљишту нису у складу са, пре свега, обавезама преузетим Споразумом о стабилизацији и придруживању. Надаље, ово би значило да су измене у супротности и са Уставом будући да, у смислу члана 194, став 5 Устава, закони и други општи акти донети у Републици Србији морају бити у складу са Споразумом, као потврђеним међународним уговором. Истовремено, измене би биле у супротности и са међународним правом и правом Европске уније, како у погледу поштовања основног принципа међународног права *pacta sunt servanda*, тако и у погледу забране дискриминације и нужности омогућавања слободе кретања капитала.

Х4: Аквизиције пољопривредног земљишта негативно утичу на пољопривреду и рурални развој Републике Србије.

Аквизиције пољопривредног земљишта имају потенцијал да доведу до нестанка великог броја пољопривредних газдинстава. На наведени начин власништво над пољопривредним земљиштем постаје у већој мери концентрисано. Један од кључних изазова у истраживању јесте и изналажење одговора на питање да ли је могуће да аквизиције пољопривредног земљишта, иако *prima facie* легалне, *de facto* представљају кршење људских права. Која су то права која најугроженија и да ли постоји начин да се она заштите успостављањем адекватног правног и институционалног оквира, питања су на која се у дисертацији тражи одговор.

Резултати истраживања показали су да политике Европске уније, нарочито заједничка пољопривредна политика и политика заштите животне средине, доводе до аквизиција пољопривредног земљишта, доводећи тиме у питање нека од фундаменталних начела на којима је Европска уније заснована, попут идеје о универзалности и недељивости људских права. Када је у питању тржиште пољопривредног земљишта у Србији, у дисертацији је указано да оно није либерализовано, односно да се у Србији не поштује слобода кретања капитала, као ни слобода пословног настањивања у циљу обављања пољопривредне делатности (осим у случају изигравања закона, када странци, оснивањем домаћег правног лица, могу обављати пољопривредну делатност у Србији). На наведени начин не поштује се ни забрана дискриминације по националности. Надаље, показало се да измене Закона о пољопривредном земљишту из 2017. године, будући да суштински нису обезбедиле либерализацију тржишта пољопривредног земљишта, нису у складу са међународним правом, правом Европске уније, Споразумом о стабилизацији и придруживању и Уставом Републике Србије. На крају, имајући у виду велики потенцијал за нестанак малих пољопривредних газдинстава, ризик у вези са прехранбеном сигурношћу и деградацијом животне средине, показало се да аквизиције пољопривредног земљишта имају негативне ефекте на пољопривреду и рурални развој Републике Србије. Дакле, резултати спроведеног истраживања у докторској дисертацији кандидаткиње Ане Будак иду у прилог свим постављеним хипотезама.

У истраживању представљеном у докторској дисертацији кандидаткиње Ане Будак користе се како квалитативни, тако и квантитативни истраживачки методи. У истраживању су коришћени историјски метод, концептуална анализа права, нормативни метод, метод класификације, метод анализе садржаја, метод синтезе, систематски преглед литературе, метод студија случаја, упоредноправни метод, компаративни метод, метод дескриптивне статистике и метод компаративне статике.

У циљу разјашњења настанка феномена, али и бољег разумевања садашњег таласа аквизиција пољопривредног земљишта, нарочито његових узрока и ефеката, у дисертацији је коришћен историјски метод. У циљу разумевања појамова који обликују парадигму предмета истраживања, коришћен је метод концептуалне анализе права. У анализи извора права, судске праксе, али и њиховог међусобног утицаја, коришћен је нормативни метод. Исти метод коришћен је и при анализи постојећих и давању препорука за нова законска решења. Метод класификације коришћен је при рашчлањивању и дефинисању кључних појмова коришћених у истраживању.

У циљу анализе релевантне регулативе Европске уније и Републике Србије, коришћени су методи анализе садржаја и метод синтезе, при чему је метод анализе садржаја, у циљу представљања постојећих сазнања о феномену аквизиција пољопривредног земљишта, комбинован са методом систематског прегледа литературе. Исти методи коришћени су и при уопштавању кључних концепата и различитих ставова о овом феномену. У дисертацији је коришћен и метод студија случаја који је пружио основ за разматрање посматраног проблема на *ad hoc* основи. На основу тога су, методом индукције, изведени релевантни закључци. Метод студија случаја послужио је и као основ за извођење релевантних закључака путем аналогije.

Истовремено, коришћен је и упоредноправни метод, како ради упоредне анализе правног оквира Европске уније и правног оквира Републике Србије, тако и ради упоредне анализе правног оквира упоредивих земаља чланица Европске уније и Републике Србије када је у питању тржиште пољопривредног земљишта. Различити ставови по овом питању, како у оквиру институција Европске уније, тако и у науци, анализирани су компаративним методом. У циљу описивања и објективног сагледавања анализираниог феномена, у дисертацији су коришћени и метод дескриптивне статистике и метод компаративне статике.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација кандидаткиње Ане Будак под насловом: „Либерализација тржишта пољопривредног земљишта у оквиру приступања Републике Србије Европској унији“, састоји се од увода, шест међусобно повезаних поглавља, закључка, списка литературе и прилога.

У уводу кандидаткиња поставља проблем, односно представља предмет и циљ истраживања, а затим и разлоге за одабир теме и њен значај, нарочито имајући у виду да Република Србија тежи чланству у Европској унији. Затим су представљене полазне хипотезе и методологија која се користи у истраживању. На крају увода се наводи план излагања.

Прво поглавље докторске дисертације односи се на терминолошка питања и дефиниције, у којем су детаљно представљени ставови у литератури, а затим су, уопштавањем, изведене карактеристике аквизиција пољопривредног земљишта. У овом поглављу посебно је детаљно размотрен однос међународног инвестиционог права и међународног права људских права. У другом делу овог поглавља представљен је историјски развој аквизиција пољопривредног земљишта. Надаље, представљена је контроверза: од прилике за развој до „грабљења земље“, затим меко право релевантно за аквизиције пољопривредног земљишта и, на крају, представљено је и указано на право *in statu nascendi* - право на земљу као људско право.

Друго поглавље посвећено је истраживању узрока аквизиција пољопривредног земљишта, где су, пре свега, у оквиру општих тенденција, представљене како политике земаља домаћина инвестиција и земаља порекла инвестиција, тако и динамика аквизиција пољопривредног земљишта. Затим се посебно разматрају, према мишљењу кандидаткиње, кључни узроци аквизиција пољопривредног земљишта: тражња за храном, производња биогорива, расположивост и цена земљишта, слаби правни и институционални оквир и политике Европске уније.

У трећем поглављу истражени су, према мишљењу кандидаткиње, најзначајнији ефекти аквизиција пољопривредног земљишта, а затим је извршена и њихова анализа, са посебним истицањем да аквизиције пољопривредног земљишта, иако имају потенцијал да донесу многоструке користи земљи домаћину, са собом носе и низ негативних ефеката. У том смислу, посебно су размотрени ефекти на рурални развој, ефекти на конкуренцију, ефекти на животну средину, ефекти на прехранбену сигурност и ефекти на људска права.

Четврто поглавље посвећено је анализи Европске уније и аквизиција пољопривредног земљишта. Пре свега, представљено је примарно законодавство Европске уније релевантно за аквизиције пољопривредног земљишта, у оквиру којег је нарочито детаљно представљена и анализирана слобода кретања капитала као правна тековина Европске уније, али и њени изузеци, који су, након детаљне анализе релевантних правних одредби, анализирани и са аспекта јуриспруденције Суда правде Европске уније. У оквиру овог поглавља представљени су и ставови институција Европске уније према аквизицијама пољопривредног земљишта, пре свега, Европске комисије и Европског парламента. На крају, указано је на обавезе које државе чланице Европске уније имају према међународном праву, а које су релевантне са аспекта аквизиција пољопривредног земљишта.

У петом поглављу извршена је анализа аквизиција пољопривредног земљишта у земљама Источне Европе, и то у Румунији, Мађарској, Бугарској, Словенији и Пољској. За сваку земљу су посебно анализирани карактеристике привреде и пољопривреде, правни оквир за аквизиције пољопривредног земљишта и ефекти аквизиција пољопривредног земљишта. Поред тога, у оквиру потпоглавља које се односи на Румунију, посебно су представљени проблеми у вези са аквизицијама пољопривредног земљишта, у оквиру потпоглавља о Мађарској представљен је проблем нетранспарентности као последица „цепних уговора“, док су у оквиру потпоглавља о Бугарској представљене карактеристике закључених уговора у овој земљи..

Шесто поглавље посвећено је аквизицијама пољопривредног земљишта у Србији. У оквиру овог поглавља је, пре свега, анализирано стање и указано на перспективе пољопривреде у Србији. Након тога, детаљно је анализирано питање правног и институционалног оквира релевантног за аквизиције пољопривредног земљишта у Србији. Након тога, у дисертацији су прво представљени најзначајнији узроци, а затим и најзначајнији ефекти аквизиција пољопривредног земљишта у Србији. У овом поглављу анализиран је и најактуелнији случај аквизиција пољопривредног земљишта у Србији, случај „ПКБ“-а, у којем кандидаткиња нарочито детаљно, на основу анализе самог Уговора о продаји и одредби релевантних закона, разматра његову законитост. На крају, извршена је компаративна анализа Србије и упоредивих земаља чланица Европске уније.

У закључку је дата кратка ретроспектива спроведеног истраживања, са указивањем да спроведена анализа иде у прилог свим постављеним хипотезама. Указано је на кључне теоријске, али и практичне импликације које произилазе из резултата истраживања, а које могу бити од користи носиоцима политике приликом обликовања правног оквира за аквизиције пољопривредног земљишта у Србији.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

У дисертацији је подробно обрађен предмет истраживања који се односи на питање либерализације тржишта пољопривредног земљишта, на коју се Србија обавезала Споразумом о стабилизацији и придруживању. Либерализација тржишта пољопривредног земљишта нужно подразумева аквизиције пољопривредног земљишта. Кандидаткиња је, након детаљног и исцрпног прегледа литературе, извела закључак о битним карактеристикама овог феномена и предложила дефиницију појма. Показало се да аквизиције пољопривредног земљишта нису нов феномен, односно да нису, како се обично истиче, настале са светском кризом хране 2008. године, већ да су тада само убрзане.

Указујући на чињеницу да постојећи радови на ову тему осцилирају између схватања да оне представљају прилику за развој и схватања да су пуко „грабљење земље“, са многоструким негативним ефектима, кандидаткиња сматра да се, глобално гледајући, одговор налази негде на средини. У том смислу, кандидаткиња истиче да је нужно направити јасну демаркциону линију између ових аквизиција. У том циљу, она даје предлоге за обликовање правног и институционалног оквира земаља домаћина који би резултирали максимизацијом користи и минимизацијом евентуалних штета. Кандидаткиња закључује да је потенцијал земље домаћина да искуси позитивне ефекте аквизиција пољопривредног земљишта у сразмери са њеним правним и институционалним капацитетима. Препознајући значај овог феномена, међународна заједница реаговала је низом инструмената такозваног „меког“ права. Кандидаткиња истиче да је изузетно важно што присуствујемо периоду пролиферације ових инструмената, али да то није довољно. У том смислу, она указује на потребу да се одредбе ових инструмената преточе у правно обавезујуће инструменте. Посебно је истакнута потреба за препознавањем права на земљу као људског права с обзиром да пољопривредно земљиште има не само економску, већ и социјалну и културну вредност. Како се наводи, пут за афирмацију ових вредности била би управо његова формализација.

Истраживање је показало да раст преузетих површина пољопривредног земљишта прати раст светске популације, из чега се изводи закључак да ће се овакав тренд вероватно

наставити. Како се показало, тражња за храном представља најчешћи узрок аквизиција пољопривредног земљишта, из ког разлога је закључено више од трећине свих закључених уговора. Значајна ја и производња биогорива, за које се показало да најчешће доводи до негативних ефеката аквизиција. Ниска цена и велике површине расположивог пољопривредног земљишта такође су идентификовани као значајан узрок аквизиција. Осим тога, слаби правни и институционални оквир представљају узрок који најчешће доводи до негативних ефеката аквизиција. Исто тако, истраживање је показало и да политике Европске уније, нарочито заједничка пољопривредна политика и политика заштите животне средине, доводе до аквизиција пољопривредног земљишта, и то оних са претежно негативним ефектима.

Истраживање ефеката аквизиција пољопривредног земљишта показало је сву комплексност феномена будући да нису једнозначни. Имајући у виду да инвеститори, по правилу, са собом доносе нове технологије и знање, може се очекивати да ће оне највероватније имати негативне ефекте по пољопривреду и рурални развој једне земље. Са друге стране, не треба изгубити из вида чињеницу да нове технологије значе и модернизацију сектора пољопривреде. На бројне критике да аквизиције пољопривредног земљишта доводе до нестанка великог броја малих пољопривредних газдинстава, кандидаткиња одговара да то није никаква *differentia specifica* пољопривредног сектора, већ начин деловања тржишта као таквог. Истиче се да конкуренција није *per se* лоша, већ да, напротив, подстиче ефикасност и доводи до опстанка продуктивних пољопривредника. Стога, кандидаткиња закључује да, у циљу омогућавања равноправније борбе. политике земаља домаћина треба да буду усмерене на пружање подршке малим пољопривредницима кроз обуке и улагања у нове технологије.

Истраживање је показало да ће ефекти аквизиција пољопривредног земљишта на животну средину зависити од тога да ли инвеститор улаже у радно-интензивну или капитално-интензивну производњу. По правилу, будући да инвеститори са собом нове технологије, ефекти на животну средину су негативни. Истовремено, показало се да аквизиције имају потенцијал да негативно утичу на прехранбену сигурност локалне заједнице, али да је нето ефекат аквизиција пољопривредног земљишта, посматран на глобалном нивоу, вероватно позитиван (под претпоставком да се преузето земљиште користи за производњу хране). Нарочита пажња посвећена је изучавању ефеката аквизиција пољопривредног земљишта на људска права с обзиром да кандидаткиња сматра да они представљају стандарде од непроценљивог значаја за евалуацију читавог процеса аквизиција. Кандидаткиња је мишљења да су постојећи механизми заштите људских права адекватни те да кривца за кршење људских права не треба тражити у међународном праву људских права, већ у недостатку политичке воље држава будући да оне представљају адресате из норми уговора о људским правима.

Питање аквизиција пољопривредног земљишта у Србији постало је актуелно ступањем на снагу Споразума о стабилизацији и придруживању којим је преузета обавеза либерализације тржишта пољопривредног земљишта. У дисертацији је закључно да, упркос изменама Закона о пољопривредног земљишту из 2017 године, тржиште пољопривредног земљишта у Србији још увек није либерализовано. У дисертацији је истакнуто да законодавац није на јасан начин решио питање лица која могу стицати право својине на пољопривредном земљишту у Србији. Кандидаткиња је дошла до закључка да се пољопривредно земљиште у државној својини налази у режиму апсолутно резервисаног

права за домаће држављане. Када је у питању право странаца да стичу својину на пољопривредном земљишту у приватној својини, закључено је да је ово право признато само страним физичким лицима, не и правним лицима. Имајући у виду наведено, закључено је да се правни оквир Републике Србије разликује од правног оквира Европске уније у погледу тржишта пољопривредног земљишта. Истовремено, закључено је да наведене измене Закона о пољопривредном земљишту из 2017. године нису у складу са међународним правом, правом Европске уније, Споразумом о стабилизацији и придруживању и Уставом Републике Србије. Спроведени резултати истраживања указују да аквизиције пољопривредног земљишта у Србији имају негативан ефекат на пољопривреду и рурални развој. Ово стога што се очекује да ефекти на запослење, услед доношења нових технологија, буду негативни. Истовремено, имајући у виду уситњеност пољопривредних поседа, очекиван је и нестанак великог броја пољопривредних газдинстава. Истовремено, постоје ризици у вези са прехранбеном сигурношћу и животном средином.

У дисертацији је предложен фазни модел либерализације тржишта. Признајући да аквизиције, које нужно долазе са либерализацијом тржишта пољопривредног земљишта, са собом носе низ потенцијално негативних ефеката, кандидаткиња указује да категоричан негативан став по питању аквизиција доводи до могућности превиђања низа позитивних ефеката. У том смислу, она закључује да ће укупни ефекти либерализације, па и аквизиција, зависити од правног и институционалног оквира. Кандидаткиња указује да, уз адекватно регулисање, аквизиције могу бити једна од полуга економског развоја.

Истраживање представљено у докторској дисертацији Ане Будак на више начина доприноси постојећој научној литератури. Имајући у виду да је у питању релативно неистражен појам, ова дисертација систематичним и свеобухватним истраживањем овог феномена, анализом најзначајнијих узрока и ефеката, изучавањем овог феномена у области права Европске уније, компаративном анализом Републике Србије и упоредивих земаља чланица Европске уније и детаљног изучавања овог феномена у нашој земљи, представља допринос науци међународног права, уже посматрано - праву Европске уније.

Ово питање је нарочито значајно за Србију, посебно у контексту њеног приступања Европској унији и обавезе либерализације тржишта пољопривредног земљишта преузете Споразумом о стабилизацији и придруживању. Након спроведене анализе, у дисертацији се предлаже модел либерализације. Поред тога, у дисертацији се даје низ препорука за отклањање запажених слабости постојећег правног оквира, које су дате са ослонцем на изучавање богате праксе Суда правде Европске уније. Кандидаткиња указује на недостатке појединих одредби Закона о пољопривредном земљишту из 2017. године и даје препоруке за њихово отклањање. Осим тога, истичући да је тешко направити јасну дистинкцију којим лицима је стицање својине допуштено, кандидаткиња изводи закључак о томе која лица и под којим условима имају право да стичу својину на пољопривредном земљишту у Републици Србији.

Указујући на чињеницу да су Србији стране директне инвестиције у пољопривреди потребне, али и на чињеницу да постојеће стање пољопривреде Србије може бити повољно тле за развој аквизиција пољопривредног земљишта са негативним ефектима, у дисертацији се дају препоруке за адекватно регулисање правног оквира. Досадашња истраживања бавила су се аквизицијама пољопривредног земљишта, по правилу, са

економског аспекта или су се, пак, бавила питањем права странаца да стичу својину на пољопривредном земљишту. У истраживању се излази из оквира свођења проблема на чисто економске показатеље и феномен се сагледава из често запостављеног угла људских права.

6. Закључак

Имајући у виду да је, докторска дисертација кандидаткиње Ане Будак под насловом: „**Либерализација тржишта пољопривредног земљишта у оквиру приступања Републике Србије Европској унији**“, написана у свему према раније одобреној пријави, те да је оригинално и самостално научно дело којим је кандидаткиња дала значајан допринос науци међународног права као и права Европске уније, сматрамо да су се стекли сви услови да се приступи њеној јавној одбрани.

У Београду, 20.05.2021. године

Чланови Комисије:

др Бојан Милисављевић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Београду

др Маја Лукић Радовић, ванредни професор
Правног факултета Универзитета у Београду

др Катарина Доловић Бојић, доцент
Правног факултета Универзитета у Београду

др Јован Зубовић, научни саветник
Института економских наука

др Маја Ковачевић, ванредни професор
Факултета политичких наука Универзитета у Београду